

نشر رومیزی در ایران

شامل:

- ۱۲۷ مدخل
- ۱۲۹ از زیبایی خیال‌انگیز خط فارسی خبری نیست
- ۱۳۲ رایانه جای مغز طراحان ما نشسته است
- ۱۳۶ رؤیاهایی که در ذهنم بود...
- ۱۳۹ زر و زندگی
- ۱۴۴ نرم‌افزار یک اثر معنوی است
- ۱۴۸ اگر الف ادامه پیدا می‌کرد...
- ۱۵۲ کد فارسی‌نویسی را به رایگان منتشر خواهیم کرد
- ۱۵۵ تمرکز بر اصلاح و تولید قلم‌های چاپی
- ۱۵۷ اتفاقی که باید می‌افتاد

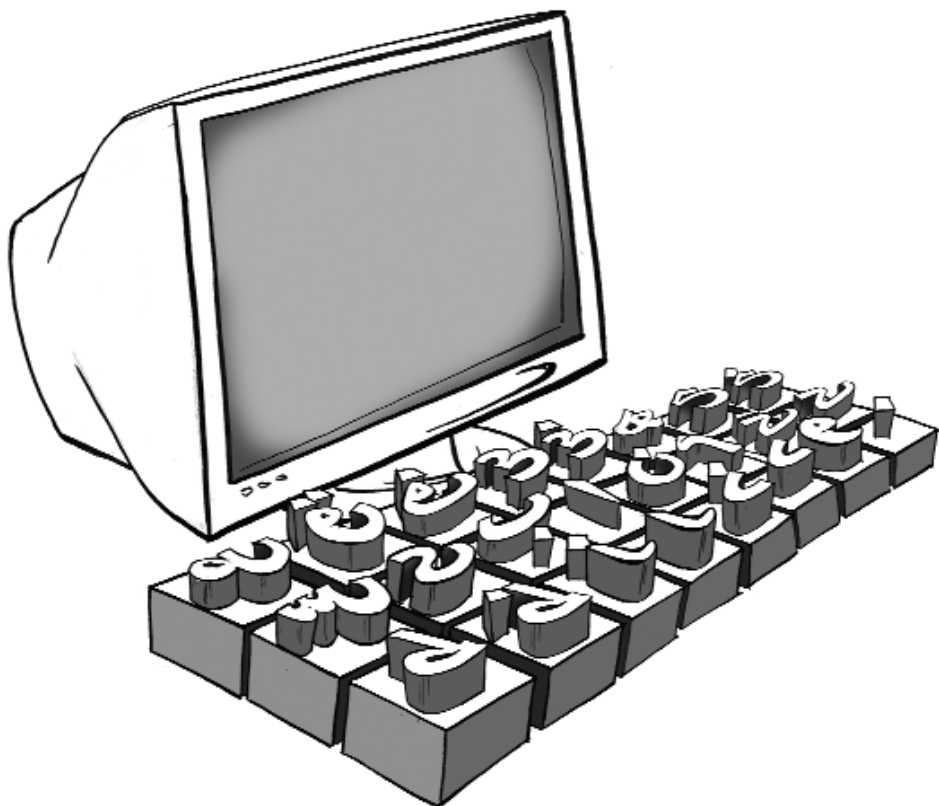
■ محمد هادی صباغ

نشر رومیزی عبارتی است که برای بیان فرآیند دیجیتالی مراحل نشر و چاپ ساخته شد. ممکن است در آینده با گسترش مفهوم نشر این عبارت دال بر معانی دیگری نیز بشود، اما در حال حاضر غالباً به همین معنی به کار می‌رود.

اگر بخواهیم یک نقطه آغاز تاریخی برای نشر رومیزی تعیین کنیم به احتمال قوی باید ترکیب رایانه مکینتاش اپل و برنامه پیچ‌میکر شرکت آلدوس در سال ۱۹۸۵ را برگزینیم. پس از این اتفاق تاریخ صنعت نشر و چاپ وارد مرحله تازه‌ای شد، حتی شاید به دو قسمت تقسیم شد. تأثیر نشر رومیزی در گسترش رایانه‌های شخصی در محیط‌های حرفه‌های خلاقه بر علاقمندان تاریخچه رایانه پنهان نیست. در واقع پس از زلزله بزرگی که نرم‌افزارهای معروف به «صفحه‌گسترده» در اوائل دهه ۱۹۸۰ پدید آوردند، نشر رومیزی همین نقش را در نیمه دوم این دهه ایفا کرد. پس از پیچ‌میکر، نرم‌افزارهای صفحه‌آرایی، ترسیم اشکال برداری، ویرایش عکس و تصویر، نقاشی و طراحی یکی پس از دیگری وارد بازار شد. این طور بود که آتلیه‌ها و نیروهای قدیمی یا مجبور شدند کارشان را تعطیل کنند، یا به انقلاب نشر رومیزی بپیوندند.

حروفچینی، مراحل گوناگون طراحی، عکاسی، لیتوگرافی و چاپ ظرف کمتر از بیست سال کاملاً با فناوری‌های دیجیتالی عجین شد.

هنوز درست معلوم نیست که پیوستن به جریان فناوری نشر رومیزی در ایران با کدام حرکت مهم آغاز شده، و اولین اثر چاپی که در ایران و به دست ایرانی توسط رایانه آماده شده کدام بوده است. تا جایی که پرس و جوهای ما نشان می‌دهد عمده تلاش‌های جدی برای رسیدن به واژه‌پردازی دیجیتال فارسی به کمک رایانه شخصی و چاپگر

لیزری، در نیمه دوم دهه ۱۳۶۰ روی داده است. دست‌اندرکاران چاپ و نشر ابتدا با تردید و بدگمانی به این فناوری نگریستند، اما کم‌کم متوجه شدند که نشر و روزنامه‌رسانی هر روز ریشه‌دارتر می‌شود و اگر مراقب نباشند مثل آوار بر سرشان فرود خواهد آمد. با این زمینه‌های جریانی از حرفه‌ای‌هایی که از ابزارهای دیجیتالی استفاده می‌کردند راه افتاد؛ جریانی که در ابتدای دهه ۱۳۷۰ قوی‌تر شد و در سال ۱۳۷۵ به اوج خود رسید.

پس از سال ۱۳۷۵، تاریخ شروع گسترش سیستم عامل ویندوز و واژه‌پرداز ورد عربی در میان کاربران ایرانی، نرم‌افزاری سینا پس از تأملی نه چندان طولانی تصمیم گرفت که توسعه زرنگار را متوقف کند. هنگامی که پر فروش‌ترین نرم‌افزار واژه‌پرداز فارسی - و به تعبیری یکی از مهم‌ترین نرم‌افزارهای ایرانی - متوقف شد، شرکت‌های تولیدکننده نرم‌افزارهای نشر در ادامه دادن کارشان تأمل کردند. به عنوان بارزترین مثال‌ها می‌توان از نقش و نشرالف نام برد (مهمترین رقیب‌های زرنگار در آن زمان) که روند توسعه‌شان متوقف شد. گروهی از برنامه‌نویس‌ها با توجه به زمینه‌ای که ایجاد شد مشغول «فارسی‌سازی» ویندوز در سطوح مختلف شدند، و بدین ترتیب صنعتی که برای گروهی نویددهنده ورود ایران به بازار جهانی تولیدکنندگان نرم‌افزار بود، در کودکی فلج شد. اما یکی از ابتکارهای موج «فارسی‌سازی» در سال‌های ۷۷-۱۳۷۶ جریان مهم دیگری را راه انداخت: برنامه کوچکی به نام پروین ناگهان توجه کاربران جدی را به سمت رایانه‌های سازگار با آی‌بی‌ام جلب کرد، پیش از آن اکثریت قریب به اتفاق لیتوگرافی‌ها و طراحان گرافیک از کاربران رایانه‌های اپل بودند. این گروه، برنامه‌های نشر ایرانی را جدی نمی‌گرفتند و از عبوسی و خشونت سیستم عامل داس برای هم داستان‌ها می‌گفتند. اما جافتادان پروین و ویندوز ۹۵ انحصار نشر و روزنامه‌رسانی حرفه‌ای را از دست شرکت‌های ارائه‌کننده رایانه‌های اپل مکینتاش درآورد. پیش از آن، راه اندازی بخش فنی نشریات و آتلیه‌های طراحی، خصوصاً روزنامه‌ها، سرمایه‌گذاری سنگینی را می‌طلبید، ولی پروین قیمت هر رایانه نشر را از دو و نیم تا سه میلیون تومان به پانصد تا هفتصد هزار تومان کاهش داد. پس از پروین صفحه‌آرایی‌های پیچیده صفحات بزرگ، یا متعدد، با قیمتی مناسب ممکن شد. البته میزان کارایی و کیفیت این راهکار قابل مقایسه با

نرم‌افزارها و رایانه‌های مک نبود، اما در سال‌هایی که مدام به تعداد نشریات و دفترهای تبلیغاتی افزوده می‌شد پروین انتخاب به صرفه‌ای به نظر می‌رسید. فارسی‌سازهای اولیه نرم‌افزار کامل و کاربردی محسوب نمی‌شدند بلکه حداکثر یک برنامه کمکی بودند، و این در حالی است که نشرالف، نقش و زرنگار با هر معیاری نرم‌افزارهای کاملی بودند. این واقعیت می‌تواند نشانی از عقب‌گرد در تولید و توسعه نرم‌افزارهای فارسی باشد، به ویژه با در نظر داشتن این که نشر و حسابداری عمومی‌ترین کاربردهای رایانه‌های شخصی در ایران، و جهان، هستند و عقب‌نشینی در یکی از این رشته‌ها یک عقب‌نشینی بزرگ است. با این که روند توسعه نرم‌افزارهای نشر در ایران متوقف شد، توسعه برنامه‌های حسابداری به هر ترتیبی که بود کمابیش ادامه یافت. اکسل و ویندوز ۹۵ ضربه‌ای کاری به برنامه‌های حسابداری ایرانی نزدند، بلکه شرکت‌های نرم‌افزاری سعی کردند به هر ترتیبی که هست کارشان را با مقتضیات روز هماهنگ کنند. برنامه‌های حساب و کتاب ایرانی به حدی با اقبال عمومی مواجه شد که در حال حاضر فروشگاه‌های کوچک نیز ترجیح می‌دهند در کارشان از آن‌ها استفاده کنند.

به غیر از پروین موجی از دیگر فارسی‌سازها به سوی بازار روانه شد و درصد برنامه‌های بد در این موج بیش از برنامه‌های مناسب بود؛ به خصوص ده‌ها نسخه از ویندوزهای فارسی شده که هر یک از روی دست دیگری تقلید کرده بود. متأسفانه گاهی مشاهده می‌شد که ادارات بزرگ و مهم نیز از یکی از همین ویندوزها استفاده می‌کنند و ظاهراً از درسهایی که این انتخاب برایشان دارد غافلند. البته با عرضه ویندوزهای چندزبانه، مثل ۲۰۰۰ و اکس‌پی، جریان «ویندوز فارسی» نیز فروکش کرد. با همه این‌ها، بعید نیست که روزی مجموعه‌ای همت کند و روی یک برنامه نشر فارسی کار کند. در حال حاضر اکثر ناظران معتقدند که با وجود نرم‌افزارهایی چون ورد ۲۰۰۳ و این‌دیزاین ۲، که نسخه‌هایی با امکان فارسی‌نویسی دارند، تولید یک نرم‌افزار نشر برای فارسی‌زبانان صرفه اقتصادی ندارد و حتی لازم نیست. این در حالی است که نرم‌افزارهای نامبرده در عمل کوچکترین ظرافت‌های زبان فارسی را در نظر نمی‌گیرند، زیرا برای این زبان طراحی نشده‌اند؛ آن‌ها حداکثر مناسب زبان عربی هستند و شباهت الفبای عربی و

فارسی نباید باعث یکی دانستن ویژگی‌های این دو زبان شود. ضمن این که نباید از نظر دور داشت که این نرم‌افزارها در ایران رایگان هستند، اگر قرار باشد که یک نسخه از نرم‌افزار کوآرک به قیمتی حدود یک میلیون تومان خریداری شود معلوم نیست که کاربران ایرانی در انتخابشان تجدید نظر نکنند.

***

سراخ سه شخص غیرفنی (رایانه‌ای) اما دست‌اندرکار نیز رفتیم. زیرا آمدن ابزار جدید در کیفیت و کمیت طراحی، گرافیک، چاپ و نشر تأثیر مشهودی داشته، و متأسفانه نمی‌توان گفت که این تأثیر صرفاً مثبت بوده است. مدتی است که افت کیفی کارهای گرافیکی و تبلیغاتی به نسبت ابزارهای توانایی که به ارزانی و آسانی در دسترس قرار دارند، صدای اعتراض اهل فن را بلند کرده است. از سوی دیگر قلم‌های چاپی قدیمی، غیردقیق و گاهی زشت هر روز چشم بینندگان را آزار می‌دهد. مجموعه قلم‌های چاپی فارسی قابل استفاده و پر کاربرد به پانزده عدد نمی‌رسد، تازه در همین تعداد اندک هم اصول فنی رعایت نشده است. به عنوان مثال هیچ کدام از برنامه‌های نشر فارسی پر کاربرد در قلم‌هایشان Kerning^۱ را رعایت نکرده‌اند؛ یا محل اعراب معمولاً نامناسب و غلط است، حتی گاهی مشاهده می‌شود که بعضی از قلم‌ها اعراب درستی ندارند. مساله آشفتگی در طراحی گرافیک و تبلیغات و قلم‌های چاپی ما را به محضر دو پیشکوست رهنمون شد: آقایان قباد شیوا و سید محمد احصایی با حوصله و لطف پاسخگوی سوالات ما در این زمینه‌ها بودند. نقل تاریخچه مختصری از روال تحول حروفچینی در ایران را بی‌مناسبت ندانستیم. برای شنیدن روایت این تحولات سراخ آقای حسن فیروزخانی رفتیم، حرف‌های ایشان، با توجه به این که سال‌ها از نزدیک عامل و ناظر بخشی از تغییر و تحولات ابزارهای حروفچینی بوده‌اند، شنیدنی است. ادعا نمی‌کنیم که کسی از قلم نیفتاده است، اما تاجایی که ممکن و مقدور بود سعی کردیم کسی را از دست ندهیم.

توضیح

۱- Kerning تنظیم فاصله حروف با یکدیگر است، در یک قلم خوب طراحی شده، حروف فاصله ثابتی با هم ندارند بلکه فاصله آن‌ها بر حسب شکل و موقعیتشان تنظیم می‌شود.